

KO'ZIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARGA XORIJIY TIL O'QITISHNING
KAMUNIKATIV METODI

Obidjon Toshqorayev Abdusattorovich

Annotatsiya: *Barchamizga ma'lumki xorijiy tillarini o'rganish butun dunyoda katta ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Ayniqsa ko'zi ojiz bo'lgan o'quvchilarni til o'rganuvchilariga xorijiy tillarini o'qitish hali o'z yechimini topmagan masalalalardan biridir. Ushbu maqola sinf xonasida xorijiy tillarini ko'zida nuqsoni bor bo'lgan o'rganuvchilariga o'qitish va ularning til ko'nikmalarini rivojlantirish uchun foydali bo'lgan o'qitish metodlarining nazariy va amaliy jihatlari haqida so'z yuritadi.*

Kalit so'zlar: *ko'rishda imkoniyati cheklanganlik, ko'zi ojiz talaba, yangi metodlar, amaliy yordam, maxsus jixozlar, maxsus materiallar.*

Xorijiy tillarini o'qitishda ingliz tili ta'lim sohasining asosiy bo'laklaridan biri hisoblanadi. Xorijiy tili kurslari va darslari har doim barcha yo'nalish va sohalar uchun zaruriy boshqa bir soha sifatida ko'rilgan. Shu bilan bir qatorda, xorijiy tillarini o'qitish metodikasi va metodologiyasi doimiy o'zgarib bormoqda. Xorijiy tilini ko'rish imkoniyati cheklangan shaxslarga o'qitish ham o'zining murakkabliklari bilan til o'qituvchilari uchun yangidan yangi izlanishlarni talab etmoqda. Xorijiy tilini o'qitish asosan grafiklar va visual materiallarga asoslanganligi ko'rish imkoniyati cheklangan til o'rganuvchilariga xorijiy tillarini o'qitishda qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Chunki visual ma'lumotlar, xarita va chizmalar, diagrammalarda aks ettirilgan ma'lumotlarni o'zlashtirish ko'rish imkoniyati cheklanganlar uchun mustaqil amalga oshirilishi imkonsizdir. Bunda ma'lumotlarni o'zlashtira olmagan imkoniyati cheklangan o'quvchilar ko'plab imkoniyatni qo'ldan boy beradilar. Shunday holatda mustaqil o'rganish uchun ishtiyiq ular orasida yo'qolishi mumkin.

O'zbekistonda ingliz tili bolalar bog'chasidan tortib oliy o'quv yurtlarigacha bo'lgan ta'limning barcha bosqichlarida o'qitiladi. Odamlar ham akademik, ham kasbiy rivojlanish uchun ingliz tilini o'rganmoqdalar va bu tilni bilish ishga ariza berish va universitetga kirish uchun eng asosiy mezondir. Bundan tashqari, ingliz tili fan, texnologiya, biznes, tijorat, xalqaro sayohat va turizm sohasida muhim rol o'ynaganligi sababli, yaxshi martaba imkoniyatlari va keyingi o'qish uchun kalit sifatida ishlatiladi. Hozirgi kunda aksariyat davlat va xususiy kompaniyalar ingliz tilini yaxshi biladigan va tegishli malakaga ega nomzodlarni talab qiladi. Shu sabab maktab o'quv dasturlarida ingliz tilining o'rni hal qiluvchi hisoblanadi va hukumat O'zbekiston maktablari va universitetlarida ingliz tilini o'qitishga katta e'tibor qaratmoqda. O'zbekiston oliy o'quv yurtlari va maktablarida ingliz tili majburiy fan sifatida o'qitilmoqda va hukumat ingliz tilini sifatli o'qitish va o'rganishni targ'ib qilish uchun katta sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqda.

Boshqa tomondan, chet tillarini o'qitish sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, innovatsiyalar va o'zgarishlarga qaramay, mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga to'sqinlik qilayotgan qator muammolar mavjud. O'zbekiston Respublikasining PQ 3775-sonli "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga asosan oliy ta'lim tizimida o'qitishni tashkil etish jarayoni va talabalar bilimni baholash tizimi bugungi kun talablariga javob bermaydi. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimida nogironlar uchun sharoitlar yetarli darajada yaratilmagan, imkoniyati cheklangan talabalarga ingliz tilini o'rgatish yaxshi yo'lga qo'yilmagan. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ko'zi ojiz talabalar kabi nogiron talabalar uchun sharoitlarni yaxshilash bo'yicha tadqiqot va tadqiqotlar faqat boshlang'ich va o'rta ta'lim bilan chegaralangan. Bugungi kunda 2021/2022 o'quv yilida mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarida jami 6321 nafar nogironligi bo'lgan shaxs, jumladan, 1040 nafar ko'zi ojiz talaba tahsil olmoqda. Har bir ta'lim muassasasida ularga ijtimoiy yordam ko'rsatish, moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash, jamiyatdagi o'rnini egallash, qulay ta'lim muhitini yaratish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Biroq, ko'zi ojiz universitet talabalariga ingliz tilini o'rgatish va ularning til ko'nikmalarini baholash hali ham rivojlantirilishi kerak. Shu bilan birga, ko'zi ojiz o'quvchilarning til bilimlarini zamonaviy ilg'or pedagogik usul va vositalar yordamida baholash kabi masalalar bugungi kunning dolzarb masalalaridan biriga aylangani haqiqat. O'z navbatida, ko'zi ojiz shaxslarning individual xususiyatlarini o'rganish, ularni o'rganish va natijalarni tahlil qilish orqali istiqbollarni aniqlash zarurati tug'iladi.

O'qib tushinish va yozuv ko'nikmasida aks etgan qiyinchiliklar barcha sohalar uchun odatiy holar bo'lishi mumkin lekin aynan xorijiy tilini o'rganish sohasi uchun bu ayniqsa katta masala bo'lishi mumkin. Hujjatlardagi ma'lumotlar, matn mazmuni, so'zlarda urg'uni to'g'ri qo'yilishini aks ettirilmaligi bunday muammolar ichida eng yiriklaridir, Brayl yozuvini o'z ona tilisida o'rgangan odam uchun bu yozuvni xorijiy tili uchun ham qo'llash ayniqsa imkoniyati cheklanganlar uchun qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Brayl yozuvida urg'u va ba'zi boshqa belgilarning bor ekanligi ularga yordam berishi mumkin lekin chalkashliklar hali ham juda ko'pligicha qolmoqda.

Shuningdek, ko'zida nuqsoni mavjud o'quvchilarda ingliz tilini o'rganishning samaradorligini oshirishda ta'lim olishning bir qancha texnologiyalari faol rivojlanmoqda. Jumladan, bunda ta'lim texnologiyalari pedagogika poydevoriga tayanadi va pedagogik metodologiyada o'z o'rnini aniq belgilaydi. Shunga asoslangan ravishda ta'kidlash lozimki, sog'lom insonlarga qaraganda ingliz tilini ko'zi ojiz bolalarda o'qitishda har bir pedagog quyidagi ko'rsatmalarga amal qilishlari lozim:

1. Ta'lim olayotgan nuqsoni mavjud o'quvchilarning ma'naviy olamidagi orzuistaklarini to'liq darajada o'rganish;

2. Yuqoridagi qiziqish va istaklarga asoslanib ular o'rganayotgan ingliz tilini motivatsion metodlar va texnologiyalar asosida tashkil qilish;

3. Ta'lim olayotgan sog'lom va nuqsoni mavjud o'quvchilar o'rtasida sog'lom ijtimoiy muhitni tashkillashtirish;

4. Ularga joriy qilinayotgan ingliz tilini o'rganishdagi pedagogik texnologiyalar vositalarni ularga to'g'ri keladigan va ularning ruhiyatiga salbiy ta'sir etmaydiganlarni amaliyotga kengroq qo'llashni davrning o'zi taqozo etmoqda.

Ingliz tili darslarini tashkil etish jarayonida o'rganilayotgan o'quv dasturlarini kengroq tahlil etgan holda nuqsoni mavjud o'quvchilarning bilim va malakalarini rivojlantirishga o'ziga xos uslubda imkoniyat yaratilishi lozimdir. Bu borada, ingliz tilini o'rganishda o'quvchilarning qobiliyatiga, o'quv o'zlashtirish darajasiga hamda tilning fonetik, leksikologik va morfologik qurilishiga asosiy e'tibor berilishi zarur. Ko'rish bo'yicha imkoniyati cheklangan o'quvchilarda ingliz tili fanini o'qitishda sinf ishtirokchilarining til o'rganish borasidagi o'quv motivatsiyasini yuqori darajaga ko'tarish pedagogning mahoratiga bog'liq bo'ladi. Tashkil etilayotgan o'quv mashg'ulotlarining aniq maqsadlarni to'g'ri qo'yilganligi o'quvchilarning til o'rganish borasidagi qiziqishlarini oshirish eng avvalo ta'lim sub'ektlari faoliyati va ta'lim texnologiyalariga bog'liqdir.

Xususan, ingliz tilini ko'zi ojiz o'quvchilarga o'qitishda internet orqali ta'lim berish nihoyatda samarali natijalarni beradi. Chunki o'rganilayotgan har bir materilga oid audio va video ma'limotlar joylashtirilgan bo'lib ta'lim oluvchilarning qo'shimcha manbalardan maqsadli foydalanishga sharoit yaratadi. Har bir o'quvchida xorijiy tilni o'rganishda til normalariga qat'iy bo'ysungan ravishda o'rganishi bu avvalambor pedagogning bilim, ko'nikma va tajribasiga bevosita bog'liqdir. Agar pedagoglarimiz xorijiy tillarni belgilanga norma avvalombor o'quv dasturi asosida muvaffaqiyatli amalga oshirsa, o'ylaymizki, shubhasiz o'zining natijalariga erishadi.

Albatta shu o'rinda ko'zi ojiz yoki ko'rish imkoniyati cheklangan talaba mavjud bo'lgan guruh yoki sinf bilan ishlaydigan o'qituvchilar e'tibor berishi kerak bo'lgan yo'riqnomalar mavjud.

- O'qituvchi dars xonasiga kirganda yoki chiqib ketayotganda guruhga buni ovoz chiqarib bildirishi ma'qul.

- O'quvchilarga murojat qilayotganda turli ishoralardan ko'ra ularning ismi yoki familiyalarini aytgan holda murojat qilingani ma'qul.

- O'qituvchi yo'nalish va buyumlarning joylashuvini ko'rsatmoqchi bo'lganida ishora yoki "ana u", "mana bu", "u yerda", "bu yerda" degan noaniq so'zlardan ko'ra "o'ng tarafingizda", "chap tarafingizda", kabi aniq so'zlar ishlatilishi tavsiya etiladi.

- Mashg'ulotlarda grafik va rasmlı materiallarni detallashtirgan holda aniq tasvirlab berishga harakat qilgan ma'qul.

- Tegishib va qo'llar yordamida ushlab ko'rish va his qilish mumkin bo'lgan narsalar va dars xonasini shu yo'lda tanishtiring.

- Mashg'ulotlar va sinf xonasidagi o'zgarishlar va yo'riqnomalarni og'zaki yetkazib berganingizga ishonch hosil qiling.

- Yozuv shaklidagi malumotlar yetkazib berilishi uchun albatta o'qib berilishni ta'minlang.

- Doimo ismingizni ishlatgan hold avay imkoniyati cheklangan talaba uchun tanib olish mumkin bo'lgan darajada gapiring.

- Ko'rish imkoniyati cheklanganlar harakati xavfsiz bo'lishi uchun yordamingizni taklif qiling va jixozlarni ularga qulay holatda tartiblang.

- So'zlaganda davom etishingiz yoki gapingiz tugaganini eslatib turing chunki ular hatti harakatingiz orqali buni anglab olish imkoniga ega emas.

- Ko'rish imkoniyati cheklangan insonga gapirgan da juda baland ovozda gapirishingiz talab etilmaydi. Ular diqqat bilan eshitishga o'rgangan bo'lishadi.

O'qituvchi o'quv materiiallarini taqdim etayotganda e'tibor berishi kerak bo'lgan jixatlar mavjud bo'lib, ular quyidagilar bo'lishi mumkin.

- Har bir so'zni aniq talaffuz qilib yoki kerak bo'lganda harflab aytgan halda ko'rish imkoniyati cheklangan talabaga va boshqalarga yordam bergan bo'lasiz.

- Yozuvlarni katalashtirilgan holarda berilishi yoki uch o'lchamli holatda taqdim etilgan buyumlar ko'rish imkoniyati qisman cheklangan talabalarga yordam berish mumkin.

- Proyektordan foydalanganda yozuvlarni yetarlicha kattalikda aks etganiga ishonch hosil qiling va keraksiz qismlarni berkitib qo'ying.

- Sinf doskasida yozilgan barcha malumotlarni og'zaki yetib borishini taminlanganligiga ishonch hosil qiling.

- Audio va video yozuvlar orqali grafik holatdagi ma'lumotlarni yetkazib berish samarali usul ekanligini hisobga oling.

- Uch o'lchamli va tegish hissi orqali anglash va idrok etish mumkin bo'lgan narsalardan keng foydalaning.

- Guruh taqdimotlarini tasmaga yozib olgan holda ko'rish imkoniyati cheklanganlarga taqdim etishni tashkillashtiring.

Chet tillarini o'qitishda ingliz tili ta'lim sohasining asosiy bo'laklaridan biri hisoblanadi. Chet tili kurslari va darslari har doim barcha yo'nalish va sohalar uchun zaruriy boshqa bir soha sifatida ko'rilgan. Shu bilan bir qatorda, chet tillarini o'qitish metodikasi va metodologiyasi doimiy o'zgarib bormoqda. Chet tilini korish imkoniyati cheklangan shaxslarga o'qitish ham o'zining murakkabliklari bilan til o'qituvchilari uchun yangidan yangi izlanishlarni talab etmoqda.

Chet tilini o'qitish asosan grafiklar va visual materiallarga asoslanganligi ko'rish imkoniyati cheklangan til o'rganuvchilariga chet tillarini o'qitishda qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Chunki visual ma'lumotlar, xarita va chizmalar, diagrammalarda aks ettirilgan ma'lumotlarni o'zlashtirish ko'rish imkoniyati cheklanganlar uchun mustaqil amalga oshirilishi imkonsizdir. Bunda ma'lumotlarni o'zlashtira olmagan imkoniyati cheklangan talabalar ko'plab imkoniyatni qo'ldan boy beradilar. Shunday holatda mustaqil o'rganish uchun ishtiyoq ular orasida yo'qolishi mumkin[3]. O'qib tushinish va yozuv ko'nikmasida aks etgan qiyinchiliklar barcha sohalar uchun odatiy

holar bo'lishi mumkin lekin aynan chet tilini o'rganish sohasi uchun bu ayniqsa katta masala bo'lishi mumkin. Hujjatlardagi ma'lumotlar, matn mazmuni, so'zlarda urg'uni to'g'ri qo'yilishini aks ettirilmasligi bunday muammolar ichida eng yiriklaridir, Brayl yozuvini o'z ona tilisida o'rgangan odam uchun bu yozuvni chet tili uchun ham qo'llash ayniqsa imkoniyati cheklanganlar uchun qiyinchiliklarni vujudga keltiradi.

Brayl yozuvida urg'u va ba'zi boshqa belgilarning bor ekanligi ularga yordam berishi mumkin lekin chalkashliklar hali ham juda ko'pligicha qolmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tilni o'rganishda pedagogik texnologiyalar o'zining texnologik yondashuvi, texnologik madaniyati, pedagogik jarayonlari, tarbiya maqsadi, texnologik tizimi, shaxsga yo'naltirilgan ta'limi, pedagogik tashxislari, interfaol metodlari va bosh bir qator kategoriyalari bilan nuqsoni mavjud o'quvchilarga tilni o'rganishda katta yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. SH.M. Amirsaidova, A.D. Sultonova. "Maxsus pedagogika" Toshkent va texnologiya» - 2014
2. Ro'ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. -Toshkent: —INNOVATSIYA-ZIYOII, 2019
3. Асроров, И. (2021). INDIVIDUAL FEATURES OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(3).
4. Asrorov, I., & Abdullayeva, G. (2020). MEASURES TO FIND OUT LEARNING DIABILITIES AND IMPROVE THE CONDITION FOR LD CHILDREN. In ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ (pp. 13-17).